

Türk Annelerin Çocuk Sosyalleştirme Hedeflerinde Eğitime Bağlı Olarak Gözlemlenen Farklılıklar

Yağmurlu, B., Çıtlak, B., Dost, A., & Leyendecker, B. (2009). Türk annelerin çocuk sosyalleştirme hedeflerinde eğitime bağlı olarak gözlemlenen farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 1-15.

Türk Annelerin Çocuk Sosyalleştirme Hedeflerinde Eğitime Bağlı Olarak Gözlemlenen Farklılıklar

Bilge Yağmurlu
Koç Üniversitesi

Banu Çıtlak
Ruhr Üniversitesi

Ayfer Dost
Koç Üniversitesi

Birgit Leyendecker
Ruhr Üniversitesi

Özet

Bu çalışma, Türk annelerin uzun süreli çocuk sosyalleştirme hedeflerini (çocuklarının ileride sahip olmalarını istedikleri özelliklere ilişkin hedeflerini) eğitim durumlarına göre karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, yüksek düzeyde eğitilmiş (en az on üç yıl örgün eğitim kurumlarına devam etmiş) yirmi anne ve düşük düzeyde eğitilmiş (en fazla altı yıl eğitim almış) yirmi anne ile Sosyalleştirme Hedefleri Envanteri kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Annelerin sosyalleştirme hedefleri, *Kendini Geliştirme, Davranışlarını Kontrol Etme, Topluma Uyum, Sevecenlik ve Uygun Davranma* sınıflandırmalarına göre karşılaştırılmıştır. Yapılan analizler, yüksek eğitilmiş annelerin düşük eğitilmiş gruba göre kendini geliştirme ile ilişkili hedefleri daha fazla, uygun davranış göstermeye ilişkin hedefleri ise daha az vurguladıklarını göstermiştir. Bununla birlikte, iki anne grubu arasında davranışları kontrol, topluma uyum, ve sevecenlik sınıflandırmalarına ilişkin hedeflerde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çalışmanın sonuçları, Kağıtçıbaşı'nın Aile Değişim Modeli ve Kohn'un ebeveynin mesleki konumu ile çocuk yetiştirme tutumlarını ilişkilendiren kuramı bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Uzun-süreli sosyalleştirme hedefleri, eğitim, çocuk yetiştirme, Türk ailesi

Abstract

This study aimed to explore the long-term socialization goals of Turkish mothers from different educational backgrounds. The participants were low-educated ($n = 20$) and high-educated ($n = 20$) Turkish mothers whose ages ranged from 24 to 39 years. In-depth semi-structured interviews were conducted to measure long-term socialization goals of mothers. Results indicated that, as predicted, low-educated mothers emphasized the importance of relatedness and obedience more than high-educated mothers; and high-educated mothers stressed autonomy and self-enhancement as desirable characteristics more than low-educated mothers did. The two groups of mothers also reported some common goals such as valuing lovingness, decency, and self-control in their children. Overall, the findings pointed to the relative salience of constructs such as autonomy and relatedness in the socialization goals of Turkish mothers with high and low education levels. The findings provided support for Kağıtçıbaşı's Family Change Model, shedding light on the variations in family structure across various socio-cultural-economic contexts. It also upholds Kohn's theory which proposes that occupation influences socialization goals of parents.

Key words: Long-term socialization goals, education, child-rearing, Turkish family

Çocukluğun erken yıllarında kurulan ilişkiler psikolojik gelişim açısından büyük önem taşır. Araştırmacılar, bu dönemdeki olumlu ilişkisel unsurları ortaya çıkarmak amacı ile ana-baba davranışlarını ve bunların çocuk gelişimini nasıl ve ne yönde etkilediğini uzun süredir incelemektedir. Literatürde, çocukta ortaya çıkan davranışsal sonuçlar ile ilişkisi sebebiyle

ebeveynlerin bilişsel tutumları üzerinde önemle durulmuştur. Bu nedenle ebeveynlerin çocuk yetiştirme davranışlarını şekillendiren tutum, değer ve hedefler üzerine odaklanılmıştır. Bununla birlikte, ebeveyn davranışlarını, ebeveynin çocuk yetiştirme hedeflerini dikkate almadan incelemek “ebeveyn sosyalleştirmesini” kapsamlı bir şekilde anlamamıza imkan vermemektedir. Bu nedenle, mevcut çalışma Türk annelerinin çocuklarına ilişkin uzun süreli sosyalleştirme hedeflerini (çocuklarının ileride sahip olmalarını istedikleri özelliklere ilişkin hedeflerini) eğitim durumlarına göre karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu tür bir karşılaştırma, Türkiye’de annelerin sosyalleştirme hedeflerinde görülebilecek farklılıkların eğitim düzeyi ile olası ilişkisine ışık tutabilecektir.

Aile ortamı çocuk gelişimini önemli ölçüde etkilemektedir. Yapılan araştırmalar ebeveynlerin bilişsel tutum, inanç ve sosyalleştirme hedeflerinin ebeveynlik tutumlarını etkilediğini ortaya koymuştur. Buna ek olarak, ebeveynlik davranışlarının da psikososyal gelişim, akademik başarı, kelime ve dil gelişimi gibi bazı davranışsal sonuçlarla ilişkili olduğu da araştırmalarca gösterilmiştir. Sosyalleştirme hedefleri, ebeveynlerin değer verdikleri ve çocuklarında görmek istedikleri özellikleri anlatmaktadır ve ebeveyn hedeflerini uzun-süreli ve kısa-süreli hedefler olarak ayırır. Bu sınıflandırmada kısa-süreli sosyalleştirme hedefleri, ebeveynlerin çocuklarının hemen göstermelerini istedikleri davranışlar, uzun-süreli sosyalleştirme hedefleri ise, ebeveynlerin çocuklarının farklı ortam ve zamanlarda da göstermelerini istedikleri davranışlar olarak tanımlanmıştır. Araştırmalar ebeveynlerin sosyalleştirme hedeflerinin ebeveynlik davranışları ile uyumlu ve yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. Literatür, “Batı” toplumlarında, ebeveynlerin tutum ve hedeflerinin, onların ebeveynlik davranışları ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Kültür, çocuk, aile ve toplum etkileşiminin nasıl olması gerektiğine ilişkin normlar ile çocuktaki gelişimsel süreçleri etkiler. Literatürde, yapılan çalışmalar kültürün annelerin sosyalleştirme hedeflerinde etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Kağıtçıbaşı (2005; 2007) Aile Değişim Modeli’nde, bireycilik-toplulukçuluk kurultuları bağlamında birbirinden farklı ve birbirini tamamen dışlayan iki özellik olarak kavramsallaştırılan özerklik ve ilişkisellik arasındaki ilişkiyi yeniden ele almıştır. Bu kavramsallaştırmaya göre, özerklik ile ilişkisellik birlikte gelişebilir; veya her biri farklı düzeylerde olmak üzere özerklik ve ilişkisellik görülebilir. Bu farklılıklar ailenin sosyoekonomik düzeyi ve çocuklarından beklentileri üzerinden değişkenlik gösterir.

Değer verilen çocuk davranışları ve yaygın sosyalleştirme pratikleri üzerine yapılan kültürler arası araştırmalar, maddi bağımsızlığın sosyal bağımsızlık için önemli bir koşul olduğunu ve özellikle sanayileşmiş toplumlarda bağımsızlığın değer verilen bir özellik olduğunu göstermiştir. Ebeveynlerin gerektiğinde çocukları tarafından bakılacaklarına dair beklentileri az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gidildiğinde azalsa da itaat beklemek gibi bazı sosyalleştirme hedefleri güçlü kültürel gelenekler sebebiyle varlığını yaygın olarak sürdürmektedir. Şunu belirtmek önemlidir ki, aynı kültürel grup içinde sosyodemografik değişkenlere bağlı olarak farklı yönelimler görülebilir ve bireycilik ile toplulukçuluk gibi farklı eğilimlerle ilintili bulunmuş olan ebeveyn değerlerinin ve uygulamalarının da yine aynı kültür içinde bir arada bulunduğu gözlenebilir.

Bu çalışmaya İstanbul’da yaşayan 40 anne katılmıştır. Yüksek düzeyde eğitilmiş (en az on üç yıl örgün eğitim kurumlarına devam etmiş) yirmi anne ve düşük düzeyde eğitilmiş (en fazla altı yıl eğitim almış) yirmi anne ile Sosyalleştirme Hedefleri Envanteri kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Her iki gruptaki anneler evli olup eşleri ile beraber yaşamaktadır.

Annelerin sosyalleştirme hedefleri, Kendini Geliştirme, Davranışlarını Kontrol Etme, Topluma Uyum, Sevecenlik ve Uygun Davranma sınıflandırmalarına göre karşılaştırılmıştır.

Yapılan analizler, yüksek eğitimli annelerin düşük eğitimli gruba göre kendini geliştirme ile ilişkili hedefleri daha fazla, uygun davranış göstermeye ilişkin hedefleri ise daha az vurguladıklarını göstermiştir. Bununla birlikte, iki anne grubu arasında davranışları kontrol, topluma uyum ve sevecenlik sınıflandırmalarına ilişkin hedeflerde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, iki eğitim grubu karşılaştırıldığında, yüksek eğitimli anneler çocuklarının kendisi ile barışık, sabırlı, huzurlu, neşeli ve olumlu bir birey olmalarına daha çok önem vermekte ve çocuklarının hayatta istedikleri şeyleri başarabilmelerini ve kendilerini gerçekleştirmelerini istediklerini daha fazla belirtmektedir. Bunun yanı sıra yüksek eğitimli anneler çocukları büyüdüğünde onlarda kararlılık, kendine güven, ne istediğini bilme ve istekleri için mücadele etme gibi özellikler görmek istediklerini düşük eğitimli annelere göre daha fazla vurgulamaktadır. Bu noktada şunun altını çizmek gerekir ki, burada sıralanan özerklik odaklı hedefler düşük eğitimli anneler tarafından da belirtilmiştir; ancak karşılaştırma yapıldığında bu tip hedeflerin yüksek eğitimli anne grubunun uzun süreli sosyalleştirme hedeflerinde daha baskın bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Düşük eğitimli annelerin hedeflerinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan iyi yetişmiş olma ve uygun davranma odaklı sosyalleştirme hedefleri ile ilgili olarak ise, anneler çocuklarının büyüklerine saygı gösteren, ortama uyum sağlayan, insanlara iyi davranan ve toplum kurallarına uyan bireyler olmalarını istediklerini vurgulamışlardır. Düşük eğitimli annelerin tasvirlerinde daha çok vurgulanan bir diğer özellik ise yakın aile bağlarının ve çocukların ailenin değerlerine bağlılığının önemi ve çocuğun ailenin düşünce ve kararlarına uyması beklentisidir. Bahsedilen bu farklılıkların yanı sıra her iki anne grubu tarafından paylaşılan okul ve iş yaşamında başarılı olmak, zorluklar karşısında yılmamak gibi ortak hedefler de bulunmaktadır.

Yüksek eğitimli annelerin uzun süreli sosyalleştirme hedefleri Aile Değişim Modeli ile uyumludur. Yüksek eğitimli annelerin hedeflerinde, bugünün dünyasının birey üzerindeki talepleri, özellikle iş dünyasında var olabilmenin zorluğu ön plana çıkmış, buna bağlı olarak da anneler böyle bir dünyada var olabilmek için kendine güvenen ve kendine yetebilen özerk bir birey olmanın gerektiğini ve bu sebeple de çocuklarında bu özellikleri görmek istediklerini vurgulamışlardır. Bununla birlikte, bu çalışmanın sonuçlarının da gösterdiği gibi yüksek eğitimli anneler çocuklarının tümüyle bağımsız olmasını da istememekte, tıpkı düşük eğitimli anneler gibi onlar da çocuklarının kendileri ile sıcak bağlar kurmasını ve bu bağı sürdürmesini beklemektedir. Bu açıdan, yüksek eğitimli annelerin uzun süreli sosyalleştirme hedeflerinin duygusal bağımlılık modelini örneklediği söylenebilir. Özerklik ve ilişkisellik temaları ise ailenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik bağlamda işlevi olan sosyalleştirme hedefleri olarak ortaya çıkmaktadır ve bağımlılık modelinde özerklik aile bütünlüğüne bir tehdit olarak görüldüğünden çocukta istenen bir özellik olarak görülmemektedir.

Kohn (1963) ebeveynlerin sosyalleştirme hedeflerindeki farklılıkların, onların içinde buldukları ekonomik şartların ve çalıştıkları işlerin yapısı ile ilintili olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçeveye göre, işçi sınıfı meslekler otoriteye itaati gerektirirken, orta-sınıf işler inisiyatif kullanmayı ve kendine güveni gerektirir. Kohn (1963)'un belirttiği gibi, düşük eğitimli annelerin itaat ve söz dinlemeyi kendi ekonomik bağlamları içinde işlevsel özellikler olarak görmeleri anlamlıdır. Kohn'un hipotezi yüksek eğitimli annelerin hedeflerinde özerklik ve kendini gerçekleştirme gibi hedeflerin neden belirgin olarak öne çıktığını da anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bulgulara göre, eğitim düzeyi, annelerin çocuklarına ilişkin sosyalleştirme hedefi belirlemede bir bağlam yaratmaktadır; fakat, eğitim, ailenin ekonomik ortamını belirleyen mesleki statü ile de yakından ilişkilidir. Ekonomik bağlam ise hem ebeveynin uzun süreli sosyalleştirme hedeflerini hem de bu hedeflerden hangilerinin daha ön planda olacağını belirleyen önemli bir değişkendir. Bunlara ek olarak, ülkenin sosyal ve ekonomik koşulları da ebeveynlerin sosyalleştirme hedeflerini şekillendiren önemli faktörlerdir. Bu çalışmada, annelerin çocuklarının ekonomik refahına ve aileleri ile yakın ilişkilerinin sürekliliğine ilişkin sahip oldukları ortak hedefler bu tür bir ekonomik ve sosyal etkinin örnekleri olarak görülebilir ve en geniş anlamıyla, çevresel bağlamın çocuk gelişimiyle bağlantısına destek veren bir bulgu olarak ele alınabilir.

Görüldüğü gibi ebeveynlerin çocuk sosyalleştirme hedeflerini ve bu hedefleri belirleyen dinamikleri anlamak aydınlatıcıdır. Ancak, ebeveynlerin sosyalleştirme hedeflerinin işlevi ve önemi çocukta ortaya çıkan davranışsal sonuçlarla ilişkilendirildiğinde daha iyi görülebilmektedir. Literatürdeki bazı araştırmalar ebeveynin çocuğa ilişkin beklentilerinin, ebeveynin bilişsel tutumunun, uzun ve kısa süreli hedeflerinin çocuktaki bilişsel ve sosyo-duygusal becerilerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu anlamda ebeveynin bilişsel tutumları ile çocuktaki davranışsal sorunların Türkiye’de de araştırılması ülkemizde çocuk gelişiminin dinamiklerine ilişkin önemli bilgiler edinmemize yardımcı olacaktır. Bu çalışma bu çok değişkenli çerçevenin bir kısmına odaklanmış ve anne eğitiminin sosyalleştirme hedeflerini ne yönde şekillendirebildiğini ortaya koymuştur.